

Klestenitz Tibor

A katolikus nagygyűlések Magyarországon a dualizmus korában¹

A legelső katolikus nagygyűlést 1848-ban rendezték meg Mainzban a széttagolt Németország híveinek összefogására. Az új rendezvénytípus, amelyet a demokratikus eszmék elterjedése, a hírközlés és a közlekedés forradalma tett lehetővé és szükségessé, idővel Európa számos országában megjelent. A nagygyűlések egyfajta katolikus parlamentként működtek, ahol a résztvevők – klerikusok és világiak egyaránt – megvitathatták a közösséget érintő kérdéseket. A polgári fejlődés Magyarországon sem hagyta érintetlenül a katolicizmust, amely a XIX. század folyamán kénytelen volt szembenézni az államegyházi státus elvesztésével. A vallásos világkép általános megrendülése pedig – Európa nyugati feléhez hasonlóan – a hitélet lanygulásához, kiüresedéséhez vezetett. Ez a két tényező kiváltotta az öntudatos katolikusok válságreakcióját, amely a hívők közösségének újjászervezését és a katolikus identitás megerősítését célozta: az 1890-es évektől kibontakozott a megújulási mozgalom, a „katolikus reneszánsz”.²

Ebben a nehéz és sok erőfeszítést kívánó munkában fontos szerepet játszhattak a Németországban már jól bevált nagygyűlések. A Religio című egyházi folyóirat egyik szerzője a nagygyűlésekben egyenesen a gondviselés intézményeit látta, amelyeket „a forradalom szelleme” hívott életre. Azt hangsúlyozta, hogy az egyháznak alkalmazkodnia kell a társadalom változásaihoz, ebben pedig a nagygyűlés fontos eszköz lehet, mert lehetőséget nyújt arra, hogy végre a világi hívők is hallassák a hangjukat. „Az a bizonyos republikánus áramlat, mely a világon létezik, bizonyos megnyugtatóban és kielégítésében részesül, egyúttal pedig kellő korlátok között tartatik az ily egyetemes katolikus gyűlések által” – vélekedett.³

A nagygyűlések hazai megjelenésének fő oka egyértelműen az egyházpolitikai küzdelem kiobbanása volt. A papság az 1890 februárjában kiadott elkeresztelési rendelet⁴ értelmében

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú *Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program* című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² Szögi László: A katolikus nagygyűlések Magyarországon. In: *Egyházak a változó világban*. Szerk.: Bárdos István–Beke Margit. Esztergom, 1992, Oktáv-Press Kft. 509–512.

³ Religio. 1889. július 13. 27.

⁴ Elkeresztelésnek azt nevezték, ha egy vegyes házasságból származó gyermeket nem az 1868. évi LIII. törvényben meghatározott vallásra kereszteltek (eszerint a fiúnak apja, a leánynak anyja vallását kellett követnie, a szülők szándékaira való tekintet nélkül). Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1884-es rendelete előírta, hogy a keresztelés után az anyakönyvi bejegyzést küldjék át a törvényben meghatározott felekezet

köteles lett volna kiadni az általa megkeresztelt, de jogilag nem katolikusnak számító gyermekek anyakönyvi kivonatát a protestáns lelkészeknek. A plébánosok azonban tömegesen tagadták meg az engedelmisséget, vállalva az ezzel járó büntetést. Magatartásuk egyes településeken nagy hatással volt a hívekre, akik nyilvános tiltakozásokat szerveztek, a kormány reformtervei ellen tüntettek.

Az első országos nagygyűlésre azonban még sokat kellett várni, amiben elsősorban a konzervatív papság ellenkezése játszotta a főszerepet. Az eseményt végül 1894. január 16-án rendezték meg a zsúfolásig megtelt pesti Vigadóban, Vaszary Kolos bíboros, esztergomi érsek és Zichy Nándor gróf vezetésével. A határozatok kimondták, hogy a katolikusok kötelesek részt venni a közéletben, a választásokon pedig olyan személyre szavazni, aki a „hitet és egyházat meg nem támadja, hanem annak védelmére vállalkozik”. A gyűlés ezen kívül követelte az elkeresztelési rendelet és a polgári házasságra vonatkozó törvénytervezet visszavonását, valamint a katolikus iskolahálózat védelmét.⁵ A gyűlés azonban nem járt tartós politikai hatással, a szabadelvűek pedig – a kormány segítségére támaszkodva – ellentüntetést tartottak, amelyen a hivatalos jelentések szerint 75–80 ezer ember vett részt. A későbbi katolikus felfogás a januári eseményt nem is tartotta valódi nagygyűlésnek, inkább csak a főpapság ünnepélyes tiltakozásnak, ezért később nem is sorolták a hivatalos katolikus nagygyűlések közé.⁶

A folytatásra hat évet kellett várni. 1900-ban, Szent István megkoronázásának évfordulója alkalmából a püspöki kar fényes ünnepeket tervezett. A Katolikus Körök Országos Szövetsége ezekhez kapcsolódóan határozta el egy újabb nagygyűlés tartását. Az esemény azonban élénk ellenérzéseket váltott ki az országos sajtóban. Ennek magyarázata, hogy ekkor már országgyűlési erőként működött a Katolikus Néppárt, a nagygyűlést pedig, noha egy másik szervezet bonyolította le, a közvélemény elsősorban a párthoz társította. A szabadelvű kormány olyan, tisztán felekezeti eseményként kezelte a jubileumot, amelynek politikai vetületei is vannak, ezért megtiltotta, hogy az állami tisztviselők részt vegyenek az ünnepeken, és hogy fellobogózzák a középületeket.⁷ Az ellenzék álláspontja hasonló volt: a függetlenségi szöcsöve, az Egyetértés úgy vélte, hogy a „nagygyűlés programja nem

lelkészének. Csáky Albin 1890-es rendelete büntetési tételeket is meghatározott a szabályozás megsértőivel szemben.

⁵ Esterházy Miklós Móric–Zichy Nándor: A katolikus nagygyűlés Budapesten 1894. január 16-ikán. Budapest, 1894, Athenaeum. 12–76.

⁶ Gabriel Adriányi: Fünfzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte, 1895–1945. Mainz, 1974, Hase & Koehler Verlag. 42.

⁷ Alkotmány. 1900. július 12. 2.

egyéb, mint a néppárt politikai tantételeinek szankcionálása és propagálása”.⁸ Ez a felfogás nem is volt teljesen alaptalan, hiszen ekkor mindkét szervezetet ugyanaz a személy, Zichy János gróf irányította. A néppártiak ezért azt hangsúlyozták, hogy a nagygyűlés nem csak a párt, hanem minden katolikus rendezvénye.⁹

Meglepő tény, hogy a kezdeményezést a katolikus közösségen belül sem övezte egyöntetű támogatás. Az ellenzők elsősorban arra hivatkoztak, hogy a politikai mozgalom összekapcsolása a kereszténység ünnepével szerencsétlen döntés. A Néppárt irányvonalát gyakran kritizáló Magyar Állam című katolikus napilap július 24-i számában pedig bejelentette, hogy „tekintettel a visszatetszésre, melyet a katolikus nagygyűlésnek a jubiláris ünnepel való összefoglalása kelt”, a nagygyűlés elmarad. Ezt azonban az illetékesek azonnal megcáfolták, Zichy Nándor pedig azt hangoztatta, senkinek sincsen oka attól tartani, hogy a nagygyűlés a társadalmi béke megbontására törekedne.¹⁰

Az ellenérdekelt felek tiltakozásának dacára a nagygyűlések 1900-tól Magyarországon is intézményesültek: 1947-ig összesen 33 ilyen rendezvény megtartására került sor. Az első világháború kitöréséig mindössze kétszer, 1905-ben (a belpolitikai feszültségek miatt) és 1912-ben (a bécsi nemzetközi eucharisztikus kongresszusra való tekintettel) maradt el a nagygyűlés. Az események szervezése a Magyarországi Katolikus Egyesületek Országos Szövetségének (1908-tól Országos Katolikus Szövetség) a feladata volt. Ez a belügyminisztérium által jóváhagyott szabályzata szerint évente volt köteles nagygyűlést tartani, valamint a hozott határozatok végrehajtásáról gondoskodni.¹¹

Az események lebonyolítása a dualizmus korában nagy folyamatosságot mutat. A hivatalos program három fő részből állt: istentiszteletekből, ünnepélyes nyilvános ülésekből és szakosztályi ülésekből. A nagygyűlés kezdetét az első években a belvárosi plébániatemplomban tartott Veni Sancte jelentette. Ezután a résztvevők menete a Vigadóba vonult, ahol az alakuló ülésen elhangzott a megnyitó beszéd, megalakult a hivatalos elnökség, valamint üdvözlő táviratot küldtek a pápának és a királynak. A nyitóbeszédet mindig a nagygyűlés elnöke mondta el – ezt a tisztet aktív miniszterségeinek éveit leszámítva Zichy János gróf töltötte be. A záróbeszéd, a mérleg megvonása hagyományosan a püspöki kar egyik tagjának a feladata volt. Kézenfekvő lett volna, hogy ezt a kiemelkedő jelentőségű beszédet a hazai hierarchia feje mondja el – Vaszary Kolos azonban nem vállalkozott erre,

⁸ Egyetértés. 1900. július 24. 1.

⁹ Alkotmány. 1900. augusztus 14. 2.

¹⁰ Magyarság. 1900. július 25. 2.

¹¹ Alkotmány. 1902. október 19. 1.

sőt, 1894-et követően mindössze egyetlen alkalommal, 1902-ben állt a szószékre.¹² Vaszaryval éles ellentétben Csernoch Jánost, aki primásként az 1913-as nagygyűlésen mutatkozott be, a rendkívüli aktivitás jellemezte. Már kalocsai érsekként, 1911-ben ő tartotta a záró beszédet, hercegprimásként pedig végleg magához ragadta ezt a feladatot (példáját később utóda, Serédi Jusztinián is követte). A nyilvános üléseken ünnepélyes szónoklatok hangzottak el, amelyekhez a közönségnek nem volt lehetősége hozzászólni. A szakosztályi üléseken ezzel szemben érdemi vita alakulhatott ki, és a benyújtott határozati javaslatokról egyes esetekben komoly eszmecserék zajlottak. Általában három szakosztály tanácskozott, amelyek hitbuzgalmi, közművelődési és szociális kérdésekkel foglalkoztak.

A nagygyűlést többnyire az őszi hónapokra időzítették, mert a vidéki hívek a mezőgazdasági munkák szünetelésével ekkor több szabadidővel rendelkeztek, másrészt az aratás után ekkor kapták meg terményeik árát, tehát könnyebben megengedhették maguknak a fővárosi tartózkodást. Az eseményt általában hétköznapokon tartották, aminek szintén praktikus okai voltak: a tagság legalább egyharmada papokból és tanítókból állt, ők pedig vasárnap természetesen nem lehettek távol plébániájuktól.¹³ Helyszíneként hagyományosan a pesti Vigadó szolgált, amelyet feldíszítettek az alkalomra. 1901-ben például a vendégeket a lépcsőházban Szent István szobra fogadta, a nagyteremben a pápai és a magyar címer, Ferenc József szobra, valamint hatalmas apostoli kereszt alkotta a dekorációt.¹⁴ Csupán 1906-ban kísérleteztek új helyszínnel, a Városligetben álló Iparcsarnokkal, amely azonban, elsősorban rossz akusztikája miatt, nem váltotta be a reményeket.

A nagygyűlést 1907-ben Pécsen tartották meg – első alkalommal a fővároson kívül. A német minta követése elve azt kívánta volna, hogy minden évben más város legyen a házigazda. A Magyar Állam hasábjain már 1902-ben felmerült az ötlet, hogy a gyűlést a püspöki székvárosokban kellene megtartani, mert ez jó hatással lenne az adott vidék hitéletére.¹⁵ Két évvel később Zémán Jenő plébános a nagygyűlés fórumán vetette fel a javaslatot. Úgy vélte, hogy ezzel lehetne felélénkíteni a közérdeklődést az esemény iránt, amely szerinte kezdett túlságosan is rutinszerűvé válni. A nagygyűlést egy Budapesten született gyermekhez hasonlította, aki „néma és csenevész, s ha levetik róla a díszruhákat, mellyel évente felékesítik, alig lehet ráismerni klasszikus nagyságára”. A felvetés háttérében a tömegbázis

¹² Alkotmány. 1902. október 17. 3.

¹³ A kath. nagygyűlés. Magyar Állam. 1904. október 4. 3.

¹⁴ A magyar katolikusok második országos nagygyűlése Budapesten, 1901. november 4–7-én. Sajtó alá rendezte Gyürky Ödön. Budapest, é. n. Buschmann F. Könyvnyomdája. 10.

¹⁵ Magyar Állam. 1902. október 11. 1.

szélesítésének igénye húzódott meg: Zémán arról beszélt, hogy sok katolikus anyagi okokból vagy „lelkük kicsinységéből” nem megy el Budapestre, de nem vonhatnák ki magukat a nagygyűlések hatása alól, „ha ezeket vidéken is tartanók s a szegény nép is megerősíthetné impozáns módon vallási érzéseit, ami után most hiába vágyakozik”.¹⁶

A pécsi rendezvény valóban komoly sikernek bizonyult: Zichy Gyula megyéspüspök egyenesen úgy vélte, a „nagygyűlés úgy egészében, mint részleteiben minden várakozást felülmúlt, fényesen sikerült”.¹⁷ 1909-ben ismét egy vidéki város, Szeged kapta a házigazda szerepét, ami elsősorban a csanádi egyházmegye élére az előző évben kinevezett Csernoch Jánosnak a befolyását jelzi. Mindkét vidéki városban nagy hangsúlyt fektettek a tömegtámogatás felmutatására: Szegeden például a látványos eucharisztikus körmeneten a becslések szerint körülbelül tízezer fő vett részt 130 egyesület zászlaja alatt, mintegy huszonötezer ember sorfala előtt.¹⁸

A katolikus sajtó egyik tehetséges munkatársa, Gerely József kifejezetten dicsérete a szegedi helyszínválasztást. Azonban komoly kritikát is megfogalmazott, mivel nem tartotta célravezetőnek az események szokásos lebonyolítási rendjét: szerinte a gyűlések nem szolgálták ki megfelelően a célközönség igényeit. Ezért úgy vélte, hogy „nagyobb érvényesülést kellene juttatni a beszédekben a népszerű stílusnak és eszmekörnek, valamivel kevesebb beszédet kellene illeszteni a tárgysorozatba; végül bizonyos gondolati egységgel kellene fölépíteni ezt a programot”. Arra hívta fel a figyelmet, hogy az első nap az ünnepélyes megnyitón az „egyszerű falusi nép” nagy számban jelenik meg, így ilyenkor ajánlott a közérthető hangvétel. A következő napokon viszont a létszám rendszeresen lepad, a szakosztályi üléseken többnyire csak a papság és az értelmiség van jelen, ezért ilyenkor van helye a „magasabb eszmekörnek”. A program szellősebbé tételét szintén gyakorlati megfontolásokból ajánlotta, hiszen tisztában volt vele, hogy a nagyrészt vidékről érkező közönség némi szabadidőre is igényt tart, vásárolni, nézelődni akar, ha pedig nincs ideje, akkor nyilván szakít magának, ezért az ülések hallgatottsága szükségszerűen megcsappan. Utolsó javaslata a túlzott tematikai sokszínűség visszanyesésére vonatkozott. Úgy vélte, hogy a nagygyűlések jelentősebb közéleti hatást érnének el, ha valamennyi szónoklatot egyetlen időszzerű központi téma köré fűznék fel, és a gyűlések így „megszűnnének a vegyes felvágotthoz hasonlítani”. Ilyen témának látta például az iskola, a sajtó, a házasság ügyét, a

¹⁶ Alkotmány. 1904. október 21. 3.

¹⁷ Pécsi Püspöki Levéltár 3110-1907. Zichy levele Würster József kanonoknak 1907. szeptember 3.

¹⁸ Alkotmány. 1909. augusztus 30. 10.

szociális kérdést, a szekularizációt, a modern erkölcsöket, a karitást vagy az egyház és az állam viszonyát.¹⁹ Ez a javaslata, bár nagyon kézenfekvő volt, mégsem találkozott kortársainak egyetértésével: az általa javasolt reform végül csak az 1930-as években valósult meg, amikor az Actio Catholica vette át a gyűlések szervezését.²⁰

Gerely javaslata arra a jelenségre próbált meg reagálni, hogy a dualizmus korának utolsó nagygyűléseire a program szinte már áttekinthetetlenül gazdaggá vált. Ez folyamatos fejlődés eredménye volt, hiszen a fontosabb egyesületek arra törekedtek, hogy saját kongresszusukat a nagygyűléssel egybekötve tartsák meg. A rendező szerv, az Országos Katolikus Szövetség természetesen ekkor tartotta saját közgyűlését, és 1901-től évente megrendezték a papság eucharisztikus kongresszusát is. A katolikus írókat és újságírókat tömörítő Országos Pázmány Egyesület 1902-ben tartotta első gyűlését. 1902-ben rendezte meg alakuló közgyűlését a Regisi Szent Ferenc Egyesület, amely a vadházasságok megszüntetését tartotta céljának, az egyházi zene művelésére szakosodott Cecília Egyesület pedig 1903-tól jelentkezett. A következő évben indultak a legényegyletek és a keresztényszociális munkásegységek, valamint a Katolikus Főiskolai Internátus Egyesület és az Iskolatestvéreket Képző és Segélyező Egyesület rendszeres kongresszusai. 1907-ben, (összefüggésben a Katolikus Népszövetség tagtoborzó akciójával) rendezek először külön gyűléseket a nemzetiségeknek, ekkor a németek és a bunyevácok számára. Később a nagygyűlések programján megjelentek a gyermekvédelemmel foglalkozó Patronage Egyesületek, a Mária Kongregációk, a Szent Vince Egyesületek, a Katolikus Középiskolai Tanáregyesület, a Hittanárok és Hitoktatók Egyesülete, a Szent Erzsébet Egyesület, az Országos Katolikus Magyar Iskolaegyesület, az Országos Katolikus Absztinens Keresztegyesület, a Szent István Fülléregyesület, a Magyar Keresztény Munkásnők Országos Szövetsége, az Alkoholelleses Szövetség, a Szent László Társulat és a Szent Alajos Társulat is a saját összejövételével.

Emellett ráadásul számos kísérőprogramot is szerveztek, amelyekkel megkísérelték még vonzóbbá tenni a nagygyűlést. Így például 1903-ban az országos katolikus ifjúság díszgyűlését zenés irodalmi műsor követte.²¹ 1906-ban dalestet tartottak a kongregációk tiszteletére a Ganz-gyári dalkör közreműködésével.²² A kongregációk egy későbbi alkalommal

¹⁹ LY [Gerely József]: A szegedi nagygyűlés. Egyházi Közlöny. 1909. szeptember 3. 416–417.

²⁰ A szervezetről részletesen lásd Gianone András: Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948, Bp., 2010.

²¹ Alkotmány. 1903. október 22. 7.

²² Alkotmány. 1906. szeptember 25. 18.

ifjúsági matinét rendeztek, ahol egy gimnáziumi tanuló is felolvasást tartott.²³ 1910-ben a Szent István Társulat, az Aquinói Szent Tamás Társaság és az Országos Pázmány Egyesület összefogásával valósult meg a nagygyűléseken az első irodalmi matiné. Egy év múlva a Legényegylet műkedvelőinek köszönhetően még egy színelőadás is szerepelt a programon. A Szent István Társulat 1913-ban a katolikus irodalmat és művészetet népszerűsítő kiállítást rendezett, amelyet a szervezők vetített képekkel és harmóniumkoncertyával igyekeztek még vonzóbbá tenni.²⁴ A nagygyűléseken továbbá ismerkedési estet, valamint a záróülést követően bankettet rendeztek, amelyek természetesen elsősorban társasági események voltak, ám a hazai politika jellegzetességeinek következtében az elhangzó alkalmi beszédek, pohárköszöntők révén gyakran közéleti jelentőségre is szert tettek. A szervezők idővel a hölgyek igényeire is gondoltak. Az Országos Katolikus Nővédő Egyesület például a Ritz szállóban Prohászka Ottokár részvételével teaestélyt rendezett, amelyen százötven nő vett részt.²⁵

Ezek a kísérőprogramok ugyanakkor hozzájárulhattak ahhoz, hogy a katolikusok egy része meglehetősen rossz véleménnyel volt a nagygyűlésekről, amelyeket költséges, de üres parádénak, tartalmatlan és céltalan rendezvényeknek ítélték. Sokan azt is nehezményezték, hogy a hozott határozatok legnagyobb része papíron marad. A szervezők olyan komolynak ítélték ezt a vádat, hogy a Szövetségi Értesítő című lapjukban összegyűjtve közölték a határozatokat, valamint azt is leírták, hogy mit tettek a megvalósítás érdekében. Ahogyan hangsúlyozták, a határozatok három nagy csoportra tagolódtak: legnagyobb részük elvi állásfoglalás volt, amelyek arra voltak hivatottak, hogy az egész társadalmat érintő nagy kérdésekben – például a szociálpolitika, a kivándorlás, a munkáskérdés ügyében – kifejezzék a katolikus közvéleményt. A második csoportba azok a követelések tartoztak, például a katolikus autonómia létrehozása vagy az eredetileg Pázmány Péter által alapított budapesti egyetem egyházi jellegének elismerése, amelyek teljesítése egyedül a kormánytól és az országgyűléstől függött. Végül következtek a konkrét célok, amelyeket az Országos Katolikus Szövetség igyekezett megvalósítani – több-kevesebb gyakorlati eredménnyel.²⁶

Már sok kortárs is úgy érezte azonban, hogy a XX. század kezdetén, „a reklám zajos világában” a nagygyűléseknek a kézzelfogható célkitűzések mellett egy mélyebb, fontosabb feladata is van, méghozzá az erődemonstráció, a katolikusok közéleti identitásának

²³ Alkotmány. 1913. november 10. 11.

²⁴ Alkotmány. 1913. november 6. 6.

²⁵ Alkotmány. 1913. november 10. 14.

²⁶ Szövetségi Értesítő. II. évfolyam (1908), 3. szám. 180–181.

megerősítése. Ahogyan egy vidéki folyóirat cikke 1911-ben megfogalmazta: „A nagy tömegekben rejlő imponáló erő, az ezrek szívében élő, szívében kisugárzó rokon gondolkodásnak látása [...] fölemelőleg hat [...]. Ezért nem felesleges fényűzés, hanem igen hasznos dolog a katolikus nagygyűlés.”²⁷ A ma történésze az összkép megrajzolásakor talán még fontosabbnak lát egy másik szempontot: azt, hogy a nagygyűlések a maguk szerény eszközeivel hozzájárultak a korábbi korszakból származó merev társadalmi válaszfalak lassú lebontásához, a hazai egyház korszerűsödéséhez, a klérus és a hívők közötti kapcsolat új alapokra helyezéséhez. A nagygyűléseken – legalábbis a szakosztályi üléseken – püspökök és kishivatalnokok, mágnások és segédlelkészek váltották egymást a szónoki emelvényen, és ebben a sajátos miliőben lehetőségük volt rá, hogy egyenrangú félként cseréljenek eszmét egymással. A nagygyűlések tehát valóban összehozták „az eddig egymással nem törődött, egymást nem ismerő katolikusokat, papokat és világiakat; szegényeket és gazdagokat; a népet és az intelligenciát”.²⁸

²⁷ Katolikus Közlöny. VI. évfolyam (1912), 4. szám. 672.

²⁸ Religio. 1894. május 23. 344.